ARMENIA, Journal en langue Arménienne fondé à MARSEILLE en 1885

ԱՐՄԷՆԻԱ

ԼՐԱԳԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼՆ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ամբողջ 30րդ տարեշրջանի (1914 օգոստոս–1915 յուլիս բաժնորդագինն է 20 ֆրանգ. Թիւրքիոյ և Պարսկաստանի համար 10 ֆրանգ, կանխիկ։ Ամսական բաժնորդագինն է 2 ֆրանգ. Թիւրքիոյ և Պարսկաստանի համար 1 ֆրանգ.։ Նամակ կամ դրամ ղրկել այս հասցէով.

M. PORTOUKALIAN
Directeur du journal *Armenia*
MARSEILLE (France)

Ա ՏԱՐԻ
ԹԻԻ 14

1914 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 4 Դ.
(Հ.Տ. 1914 Հոկտեմբեր 22)

ՊԱՏՄԱՆՆԵՐ

Խմբագրութիւնը կրնայ հարկ համարի, համառօտելով և կամ մասամբ միայն կը հրատարակէ իրեն ղրկուած գրութիւնները։ Պարտաւոր չէ վերադարձնել չհրատարակուած ձեռագիրները։

Ծանուցումներ կընդունուին հայերէն և ֆրանսերէն լեզուով։

Ծանուցման 1 մէկ տիրը 1 սանթիմ կարժէ. 1 գլխագիրը 2 սանթիմ։

Les annonces en français et en arménien sont reçues au bureau de la Rédaction : Place Alexandre-Labadié ,17

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Թիւրքիան իմարացեր է. — Հայեր ի Գուտիա. — Հայեր ի Թիւրքիա. — Ռուջ կրճեճ. — Հայ ճեմարագետներ. — Հայ մելիքներու ապստամբական շարժումը (ԺԷ եւ ԺԸ դարերուն մէջ). — Տեղեկագիր. — Եւրոպական պատերազմը. — Ինչո՞ւ համար Գերման կը սիրէ Ֆրանսան. — Եպիրոս. — Փիւրքիա. — Թիւրքիա եւ պատերազմը. — Գրքոյկներ եղբայրներիս վրայ մահամերձ. — Նոր ստացուած հրատարակութիւններ. — Ծանուցումներ։

ԹԻՒՐՔԻԱՆ ԻՄԱՐԱՑԱՒ Է

Մեծ զարմանքով իմացանք որ Թիւրքիան իր չէզոքութեան յայտարարութիւնները կրկնած միջոցին, առանց կանխաւ պատերազմի յայտարարութիւն ընելու Ռուսիոյ և իր դեսպանը Պետրոգրադէն յետ կանչելու, ինչպէս կը պահանջէ պատերազմական միջազգային օրէնքը, յանկարծ մարտնաւերով դնացեր ռմբակոծեր է Սեւ Ծովի ռուսական մի քանի նաւահանգիստներ։

Ամենուն հաւատքի գործակալութեան հեռագիրը որ այդ տեղեկութիւնները կուտայ.

Պորտօ, 30 հոկտ.

Կ.պոլսէն և Պետրոգրադէն այս դիչեր Պորտօ եկած հեռագիրներ կիմացնեն թէ բացառիկ ծանրութիւն ունեցող եղելութիւն մը պատահեր է երէկ Սեւ Ծովին մէջ։

Երէկ, հինգշաբթի, առաւօտեան ժամը 3 1/2ին, Թիւրքական երկու Թորփիլաձաններ մտեր են Օտեսայի նաւահանգիստը և նշան առեր են ռուսական թնդանօթակիր չոգենաւի մը վրայ որ ընկղմեր են, և ֆրանսական «Փորթիւկալ» չոգենաւին վրայ որին վնասեր և մէջի մարդերէն 2 հոգի սպաններ են։

Ժամը 9 1/2էն 10 1/2, երեք ձենելոյով Թիւրք յաձանաւ մը ամրակոծեց Թէոդոսիա քաղաքն ու անոր կայարանը, մայր եկեղեցին, յունական եկեղեցին, վաճառքներն մթերանոցները (dock), նաւահանգիստը և քանդուած քարտիները բռնեկցան։ Ժամը 10 1/2ին յաձանաւը մեկնեցաւ հարաւ արեւմտեան ուղղութեամբ։

Վերջապէս Նաւորոսիք հասաւ «Համիտիէ» յաձանաւը որ սպառնացաւ ռմբակոծել քաղաքը եթէ չյանձնուի։ Ռուսական պանքան ձիւղը հրդեհուեցաւ։ Թիւրք հիւպատոսը և իր պաշտօնեաները ձերբակալուեցան։ Յաձանաւը հեռացաւ։

Յաւակ կը դիտէինք թէ Թիւրքիան գերմանական քաղաքականութեան գործիք դարձած, իր կործանումը կը պատրաստէ. բայց կէս թաղրէինք թէ գէռ վտքրիշատէ քաղաքագէտ մարդեր ալ կը գտնուէին իր մէջ որոնք չեն թոյլատրեր որ դէթ այսչափ ալագօրէն փոխադրուի Թիւրք կայսրութեան կործանումը, անխուսափելիօրէն դէպի անդունդ գահավիժող գաւխթափի մը վրայ մղելով զայն։ Թիւրք կառավարութիւնը պէտք է յիմարացած լլլի որ գերման կառավարութեան խորհուրդ և ուժով չապանակները իր մատներով կրակին մէջէն դուրս քաշելու պաշտօնն ընդունէնէ ներկայ հանգամանքներուն մէջ։

Գերմանիան որ այժմ ուժգնապէս լլլնելու ակած է իր յախուռն յարձակումներէ յետոյ, կաշխատի անշուշտ ամէն փայտէ նետ չլլլնել. չատ յարմար է իրեն համար Եղիշէի ըսածը թէ «Աղէկ օրհասականք ընդ վախճանել քան զկեանս հզօրագոյնս կուսին»։ Բայց այս ինչ յիմարութիւն է Թիւրքիոյ կողմէն որնեղը մնացած Գերմանիային աջակցիլ կուզէ մարդկ աշխարհի դէմ, ինչ որ անուսապէս, բարոյապէս և գրեթէ ամէն տեսակէտով քայքայուած, ակարացած և սոսկալի նեղ վիճակի մը մէջ լլլնած, ուրիշներու համակրութեան և աջակցութեան պէտք ունի վերականգնելու համար։ Այսօր ամբողջ աշխարհ հակակիր է Գերմանիային, պատերազմի առթով զործած իր բարբարոսութիւններուն համար. մի միայն Թիւրքիան մէջտեղ կը ներկայանայ այժմ, այդ բարբարոսին համակիրը և աջակից, կամայ թէ ակամայ անոր արբանեակը հանդիսացող Աւստրիան հետ մէկտեղ։ Մի թէ՞ Թիւրքիան կուզէ ցոյց տալ ամբողջ աշխարհին թէ «նմանն զնմանն սիրէ» և թէ ինք չէ կարող միանալ ազատական տէրութիւններուն հետ։

Թիւրքիոյ այս վարմունքը անգամ մը ևս պիտի ցոյ հաստատէ լատիներէն այն ասացուածը թէ «Աստուած նախ յիմարացուցանէ և ապա կորուսանէ» (Quos Vult perdere Jupiter, dementat prius)։

Մ. Փ.

ՀԱՅԵՐ Ի ՌՈՒՍԻԱ

Թիֆլիսի թերթերէն յաւակ կիմանանք որ Հ. Յ. Դաշնակցութեան հերոս գործիչներէն Դուման (Նիկոլ Տէր-Յովհաննիսեան) որ վերջերս իր հիւանդութիւն դարմանելու համար Կովկասի հանքային ջուրերը գնացած էր, վախճաներ է։ Հանգուցեալի մարմինը Թիֆլիս բերուելով թաղուեր է Խօջիվանքի գերեզմանատունը, Սիմէոն Զաւարեանի քով։

— Մոսկուա հրատարակուող Մարտ շաբաթաթերթին մէջ կը կարդանք թէ Մոսկուաբնակ Հայերէն իշխան Ս. Աբամելիք-Լազարեան և Յ. Մանթաշեան խոշոր նեղրատուութիւններ ըրեր են պատերազմին մէջ վիրաւորուած զօրքերուն համար։ Լազարեան նեղրեր է 100.000 րուբլի կարմիր խաչի ընկերութեան և Մանթաշեան հիմներ է 100 անկողնով հիւանդանոց մը։

— Մարտի մէջ հասած վերջին թիւէն կը քաղենք հետեւեալ տեղեկութիւնները.

Մոսկուայի մի խումբ հայ երիտասարդներ կամենալով միացած գործել կովկասի հայերի հետ թէ Հայկական խնդրում և թէ պատերազմի վիրաւորուածներուն օգնութեան գործում, խնդրագիր են պատրաստել քաղաքապետին ներկայացնելու, խնդրելով թոյլատրել իրանց ժողով կազմելու իրանց մասնակցութեան ձևը որոշելու։

— Հայ զօրապետներէն պատերազմի դաշտում ապանուէց դնդապետ Իւզբաշեանը, որին «Ռուսքօէ Սլովօ»ի ասելով, ռուս պինուորները շատ սիրում էին և որը յարդուած էր իւր բոլոր ծանօթների կողմից։ Մի ուրիշ հայ գնդապետ՝ շուչեցի Աբրէմ Գասպարեան Աւանեանցը, ներկայումս վիրաւորուած՝ գտնուում է Մոսկուայում՝ հիւանդանոցում։

— Ռուսաստից մեզ գրում են, որ մի շարք հայ երիտասարդներ դիմել են կովկասի փոխարքային, խնդրելով իրանց ընդունել կամաւոր պինուորների շարքում, եթէ տեղի ունենայ ռուս-տաճկական պատերազմ։

— Հայկական մի շարք գաղութներից հասպրդում են մեզ, որ ռուս-տաճկական պատերազմի հեռանկարը սպնորել է ամեն մի հայի։ Շատերը պատրաստ են ամեն տեսակ զոհաբերութիւն անել, մինչև կամաւոր պինուորների շարքն անցնելով։

ՀԱՅԵՐ Ի ԹԻՒՐՔԻԱ

Ռուսիոյ Ցարէն Հայերին ուղղուած Յայտարարութիւնը (տեսնել Արմենիա թիւ 8), ինչպէս կերևի, բաւական յուզում պատճառած է Կ.պոլսի թիւրք մամուլին մէջ։ Արատապկում պոյն, քննադատած են իրրև պղտութիւն մը Ռուսիոյ կողմէն Թիւրքիոյ Հայերին ուղղուած և Թիւրքիոյ հանդէպ Ռուսիոյ չէզոքութեան հակառակ գործողութիւն մը, չմոռնալով բնաւ թէ իրենք Թիւրքերը երբեակ Համաձայնութեան աէրութիւններուն հանդէպ իրենց չէզոք դիրքը խախտող բազմաթիւ գործեր կատարած են, բայց ի բաց գերմանական ազդեցութեան թելադրութիւններուն հնազանդելով Թիւրքիոյ և անոր ձեռքին խաղալիք դարձնելով։

Իսկ հայ թերթերը Թիւրք թերթերի այդ դրածները թարգմանելով հրատարակած և յարած են թէ Հայեր իրենց որոշ քաղաքական ուղղութիւն մը ունին որ արդէն ծանօթ է և կատած յայտնած են Ռուսիոյ Ցարին վերապրուած այդ Յայտարարութեան վաւերականութեանը վրայ։

Ազգ. վարչութեան խառն ժողովի հոկտ. 9ի նստին մէջ հարցում եղած լլլնելով թէ Պատրիարքարանը ունէ տեղեկութիւն ունի՞ թերթերին մէջ հրատարակուած և Ռուսիոյ Ցարին կողմէ Հայերին ուղղուած Յայտարարութեան մասին, պատասխանուած է թէ այդ մասին ունէ տեղեկութիւն չէ եկած Պատրիարքարանին։

— Գաւառներէն անդադար ահ-ղեկագիրներ կուգան Պատրիարքարանը իրենց անհետական ոտկալի վիճակը ներկայացնող և ապերասին նպաստ կը խնդրեն։ Պատրիարքարանն ինք ալ նիւթական նեղ վիճակի մէջ գտնուելով և անոնց նպաստելու անկարող դիմեր է Եդիպատոս Հայոց Բարեգործական Միութեան որ 100 անգլ. ոսկի ղրկեր է։ Այդ գումարը ղրկուեր է ամենէն ուժգին արկածեալ գաւառներէ մի քանիին համար. մինչեան պէտքերը հոգալու համար բայց որովհետև այդ կաթիլ մը ջուր է հայասատանցիներուն ծով պէտքերուն համար, Աղգ. վարչութիւնը որոշեր է, կրկին Եդիպատոս Բարեգործական օգնութեան դիմելով մէկտեղ, նաեւ բարեկները ղրկել արտասահմանի հայարնակ վայրերը և անոնց ուշադրութիւնը հրաւիրելով գաւառաբնակ Հայերի անհետական այս անհանելի վիճակին վրայ, իրենց օժանդակութիւնը խնդրել։ Խորհուրդ եղեր է այս պաշտօնով Հընդկաստան ղրկել Յրապիզոնի առաջնորդ Տ. Թորգոմ վարդապետը և կամ Պատրիարքարանի քարտուղար Կարապետեան Տ. Յովհան վարդապետը որոնք իրենց ուսում Ամերիկա մէջ առած լինելով, լաւ անգլերէն ալ են։ Կը խորհուին նոյն պաշտօնով եկեղեցական մ'ալ ղրկել Հապէշիստան (Աբիսինիա)։

— Անգլիանալոյն Առաջնորդ Տ. Ղեւոնդ եպ. Դաւթեան Պուլկարիա ղրկուած է, Պուլկարիոյ առաջնորդութեան խնդիրը կարգադրելու պաշտօնով։

— Աղթամարի կաթողիկոսական Տեղապահ ընտրուած է Տ. Սահակ արքեպ. Այվազեան որ էջմիածին կը գտնուի այժմ Ազգային կեդրոնական վարչութիւնը վաւերացուցած է այս ընտրութիւնը և Նորին Գերազանցութիւնն ալ ընդունած է իրեն առաջարկուած այս պաշտօնը։

— Ռուսահայ Քարոզ Թագաւորին համար Բէրլին Այ Թրխուսա եկեղեցին մէջ կատարուած հոգեհանգստի պաշտօնին ներկայ գըտնուած է Տ. Զաւէն պատրիարքի կողմէն Ռուսահայ հոգևոր հովիւը Տ. Գնել Եպիսկ. որ յետոյ յաւակցութիւն յայտնած է դհսպան Տ. Մանոյին։

— Թիֆլիսի մէջ ղրոյց կը լսվի եղեր թէ Թիւրք կառավարութիւնը 4 Հայեր կախաղան հանած է էրզրումի մէջ։

Ի՞ՆՉ ԿԸՆԵՆ

Համաեւրոպական պատերազմին առաջին օրէն իսկ, մահասարսուռ չունչ մ'անցաւ ամբողջ Թիւրքիոյ վրայէն. անուանական ազատութիւններ չնչուեցան, «մէպուսական» ժողովը — եւրոպական փարլամէնթներու այդ ծաղրանկարը — չրուեցաւ ու խիստ գրաքննութիւնը ամբողջ կայսրութիւնը խաւարի մէջ թաղեց։ Բայց եւրոպական թերթերու հասակատար լուրերէն դասելով՝ Թիւրքիոյ ներքին եւրոպացիներու դէմ գործուած վայրագութիւնները միայն բուական են բացատրելու հպատակ ժողովուրդներուն վիճակը։ Թիւրքիոյ մէջ պատերազմական վիճակը կը նշանակէ անսահման արտօնութիւն կառավարական պաշտօնեաներու և զինուորականներու, կողոպտելու, պատժելու համար իրենց քմահաճոյքին համեմատ։ Գաւառներէն ազէկատար նամակներ կը հասնին. հրէիզութիւն, յափշտակութիւն, սպանութիւն, որք երբեմն սովորական էին, այժմ յանախադէպ ու պաշտօնական են...։ Ինչ որ ահռելի է իսկապէս, հայ գիւղացին, արուեստաւորին ու վաճառականին անհետական խպատ քայքայումն է այդ։ Բիւրաւոր արաեր անձրակ կը մնան, տուներ կ'ամայանան, առևտրական ամէն գործունէութիւն կատաւած է իսպառ։ Թիւրքիա պատերազմ ունենայ կամ ոչ, երկիրը անանկասած է արդէն։ Ամէն մարդ զինուր է, բոլորը բանակին համար կաշխատին, առանց բացառութեան, կաղ, կոյր, հիւանդ, հոգ չէ...։ Պէտք է շարաթաւան մը ուտելիք, հագուստ և իրերէններ անհատական ձախքով հայթայթել ու զօրանոց երթալ. եթէ ոչ, մահուան դատապարտուած են... Թիւրքական անմահ նորութիւն!։ «Պանիսլամիզմ»ի դրութիւնը կայ, չատ բարդ ու անհասկանալի, այնպէս որ կան մարդիկ — համբերատարութեան եզական տիպարներ — որք երկու անգամ «պէտէլ» վճարելէ յետոյ՝ այսօր զարձեալ զինուոր են։ Իսկ գրաւումներուն հաշիւը չկայ. բանակին համար ամէն ինչ պէտք է, ուրեմն ամէն խանութ կարելի է կողոպտել։ Երբ մինչև անգամ «թաւլէթ»ի առարկաներ, անուշահոտ իւղեր կը գրաւուին (Կ. Մէթիա, թիւ 10), ա՛լ ինչ կը մնայ, հասկանալի է։

Թերևս պերմանական նոր «սիստեմ» մըն է այս որ էնվէր փաշայի ռազմական հանճարը այնքան յաղողութեամբ կը գործադրէ։ Սասյգ է որ կիլոմին չարագետ ատուերը, ոմն Սանտէրան է որ Թիւրքիան կը վարէ։ Պօլսոյ մէջ ամէն դիտող կրնայ որոշակի տեսնել, ոչ թէ կառավարութիւն մը, այլ խուճապի մատնուած բազմախընդիրներ, որոնց մտածութիւնը անհատական հաշիւներու գերի, իսպառ անընդունակ անդրադառնալու երկրին իրական շահերուն ու ապագային...։

Եւ վաղը ամէն ու համաճարակներն են որ Թիւրքիան անապատ պիտի դարձնեն։

Այս սոսկալի դրութեան հանդէպ ոչ մի չարժուիր Թիւրքեր, այդ «ֆաթալիստ» նախապաշարումներով բթացած ամբոխը, գիտենք որ ուրիշ տարբական հասկացողութեան, ամենափոքր առնական չարժումի ընդունակութիւն չունի. այդ է արդէն մեր ամենամեծ դժբաղդութիւնը...։ Բայց միւս ազգութիւններ՝ անհասկանալի է որ անսահման համակերպութեան մը մէջ յամառին։

Գ. Ե.

Մարսէյլ, 23 հոկտ.

ՀԱՅ ՀՆԱՐԱԳԻՏՆԵՐ

Իր պատմական և բանասիրական աշխատութիւններովը ծանօթ Տիար Կ. Ց. Բասմաջեան, որ միանգամայն լաւ քիմիագէտ մ'է իբրև նախկին դեղագործ, օգտակու սաւառնակները ոչնչացնելու հնարք մը գտած է։ Իր այդ գիւտը հպղորդած լինելով Ֆրանսայի պատերազմական նախարարութեան, սա ալ արժան համարեր է Տ. Կ. Բասմաջեանի դրածը ղրկել Պարսկաստան փարիզ և ներկայացնել ազդային պաշտպանութեան վերարերեալ դիւաերի Բննիչ Յանձնաժողովի ուշադրութեան։ Յանձնաժողովը յարմար գտած լինելով ինչ ինչ կէտերի վրայ բերանացի ալ բացատրութիւններ առնել, պաշտօնապէս փարիզ հրաւիրած է Տ. Կ. Ց. Բասմաջեանը որ, ինչպէս յայտնի է, Ժամանակէ մ'ի վեր Մարսէյլ եկած էր և կը ծանր այսաեղ։ Տ. Կ. Ց. Բասմաջեան նոյեմբեր 1ի կէսրակի օր Մարսէյլէն վերադարձաւ փարիզ։

Ըսեալ ենք որ մեր մեծանուն հայրենակիցը, եթէ ոչ ղէնքը ձեռքին կռուելով, գէթ իր խելքով պիտի նպաստէ ազատական պատերազմներուն օրերան հզող Ֆրանսայի պաշտպանութեան արբատան գործին, պատիւ բերելով միանգամայն Հայ անունին։

* * *

Մոսկուայի Ազգ. չարաթաթերթի մէջ կը կարդանք.

Մի հայ պարոն, Սարգիս Օրբէլեան, որ երկար ժամանակ ապրել է Ճափանիայի և Չինաստանի կողմերում ու այդ կողմերում ձեռք է բերել բժշկական գիտութիւն, որի համար և չինական բժիշկներից ունի վկայական, ներկայումս հնարել է մի դործիք, որ պարզ կերպով դիտութիւն է տալիս ամէն մէկին ջրի մէջ ապատ լողալու և խեղդուելուց միանգամայն ապահով մնալու։

Այդ դործիքի մասին պ. Օրբէլեանը յայտնել է ռուսական առևտրական և արդիւնաբերական մինիստրին։ Պ. մինիստրը առաջարկել է բանակցել այդ դործիքով օգտուելու պայմանների մասին։

ՀԱՅ ՄԵԼԻՔՆԵՐՈՒ ԱՊԱՏԱՄԲԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ԺԱ ԵՒ ԺԲ ԴԱՐԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

(Շար. 13րդ թուին եւ վերջ)

Նահապետ կաթողիկոսն իր առջի պատճառաբանութիւնը մէջ բերելով՝ կրկին մերժեց ակակսիլ հայ մելիքներու ապստամբական շարժումին. իսկ Սիմէոն կաթողիկոս վախճանած ըլլալով՝ տեղն անցած էր Եսայի կաթողիկոս (1702-1728), որ ինքզինքը բոլորովին Հայոց ազատագրութեան շարժումին նուիրեց, միանալով դաւադիր մելիքներու խմբին։ Բայց Օրի տեսնելով որ Պետրոս Մեծ իր խոստումը չի գործադրեր, և դիտնալով որ Պարսկաստան դեսպանութիւն մը ղրկելու եռանդ է, առաջարկեց իրեն յանձնել այս պաշտօնը, յուսալով ազատ կերպով Պարսկաստան մտնել և ծրագրուած յեղափոխութիւնը պատրաստել։ Պետրոս Մեծ հաճութիւն տուաւ, և Օրբ՝ 1704ին՝ ցարին յանձնարարական նամակներով կրկին անցաւ Վիէննա, անկէ ալ Դիւսելդորֆ դնաց, բայց առանց մեծ արդիւնք մը ձեռք բերելու եւ դարձաւ Մոսկուա (1706)։ Օրբ՝ Մոսկուայի մէջ ութ տարի մեծ պատրաստութիւններ տեսնելէ ետք՝ 1707ի յունիսին Մինաս վարդապետն իբրև փոխանորդ հոն ձգեց և բազմաթիւ հետևորդներով ու տասներկու փոքրիկ թնդանօթներով հասաւ Շամախի և անկէ ալ Սպահան (1709)։ Այս երկար և ժամանակատաժանելի ուղևորութեան հետևանքն այն կըլլայ, որ Պարսից կառավարութիւնն Օրբէն կը կասկածի և վարպետ միջոցով մը դուրս կը հանէ իր երկրէն։ Այդ՝ Օրբ կրկին անգամ տաժանքներու ենթարկուելով ու հազարտուտիկ դժուարութիւններու հանդիպելէ ետք հասաւ Աստրախան (1711)։ բայց նոյն տարուան օգոստոս տասուն Աստրախանի մէջ հիւանդանալով մեռաւ և Հայոց եկեղեցին բակը թաղուեցաւ, մեծ յուղարկաւորութեամբ մեռնուն։

Սակայն Օրբի մահով չդադարեցան մելիքները. իսկ Մինաս վարդապետ կանոնաւոր կերպով չարունակել իրեն յանձնուած դործը պաշտօնը, մանաւանդ որ այս վարդապետը՝ Օրբի մեռնելէն ետք՝ Աստանէն Եսայի կաթողիկոսէն եպիսկոպոսութեան աստիճան առնելով ամբողջ Ռուսաստանի Հայոց առաջնորդ կարգուած էր, գիւրացնելու համար իր ձեռնարկը։

Վերջապէս Մեծն Պետրոս չարժեցաւ, և Շամախիի ռուս վաճառականները պաշտպանելու պատրուակով՝ ահագին բազմութեամբ կովկասի արշաւեց և Դարբանդ (=Դերբենդ) քաղաքը գրաւեց (1722)։ Մինաս եպիսկոպոս ռուսական բանակին մէջն էր. իսկ Եսայի կաթողիկոս տասն հազար Ղարաբաղցի հայ զօրքով Ռուսաց բանակին օգնութեան կերթար։ Շամախիի գրաւումն անխուսափելի էր, իսկ Հայերու ուրախութիւնը՝ անկարագրելի։ Բայց ռուսական բանակը փոխանակ յառաջանալու՝ յանկարծ ետ դարձաւ, մեծ զարմանք և միանգամայն ցաւ պատճառելով Հայերուս։ Յաջորդ տարին ալ՝ հակառակ իր նորանոր խոստումներուն ու գրաւոր հաւատիացումներուն՝ Մեծն Պետրոս հաշտութիւն կնքեց Պարսիկներու հետ. իսկ տարի մը ետք Օսմանցիներու հետ կռած դաշնագրութեամբ՝ ցարն իրաւունք կուտար անոնց գրաւել վրաստանն ու Ղարաբաղը. Հայոց ալ խորհուրդ կուտար գաղթել և հաստատուիլ ռուսական նոր տարածած գաւառները (1724)։

Մելիքները տեսնելով որ Մեծն Պետրոս իրենց նկատմամբ չէզոք դիրք բռնել սկսած է, յոյսերնին կտրեցին անկէ և Ղարաբաղի հարաւային կողմերը՝ Ղափանի շրջանին մէջ երկու տարիէ ի վեր (1722-24) մեծ յաղողութիւններով գործող Սիւնեցի Դաւիթ բէկի հետ միացան և ընդհանուր ապստամբութիւն յայտարարելով անկախութիւն հռչակեցին (1724)։

Դաւիթ-բէկի սպայակոյտին գլխաւոր անդամներն էին Մխիթար

ԴՈՒՆԵԳ

Ս. Ց. ԵՍԱՅԵԱՆԻՆ

Հարգելի՛

Ձեր (1732-1730) տարեգրության մեջ ես գտա մի շարք անճշտություններ, որոնք ուղղելու համար ես ձեզ ուղարկում եմ հետևյալ տեղեկությունները։

Ձեր (1730) տարեգրության մեջ ես գտա մի շարք անճշտություններ, որոնք ուղղելու համար ես ձեզ ուղարկում եմ հետևյալ տեղեկությունները։

Ձեր (1729) տարեգրության մեջ ես գտա մի շարք անճշտություններ, որոնք ուղղելու համար ես ձեզ ուղարկում եմ հետևյալ տեղեկությունները։

Ձեր (1727) տարեգրության մեջ ես գտա մի շարք անճշտություններ, որոնք ուղղելու համար ես ձեզ ուղարկում եմ հետևյալ տեղեկությունները։

(1) Ձեր տարեգրության վրա նայելով՝ ես եզրակացնում եմ, որ Ձեր տարեգրության մեջ հիշատակված բոլոր դեպքերը տեղի են ունեցել Ձեր նշանակած տարիներից մեկ տարի առաջ։ Օրինակ՝ Ձեր տարեգրության մեջ նշված է, որ 1732 թվականին տեղի է ունեցել մեծ երաշտություն, մինչդեռ ես գիտեմ, որ այդ երաշտությունը տեղի է ունեցել 1731 թվականին։ Նույնպես Ձեր տարեգրության մեջ նշված է, որ 1731 թվականին տեղի է ունեցել մեծ սով, մինչդեռ ես գիտեմ, որ այդ սովը տեղի է ունեցել 1730 թվականին։ Նույնպես Ձեր տարեգրության մեջ նշված է, որ 1730 թվականին տեղի է ունեցել մեծ ջրհեղեղ, մինչդեռ ես գիտեմ, որ այդ ջրհեղեղը տեղի է ունեցել 1729 թվականին։ Նույնպես Ձեր տարեգրության մեջ նշված է, որ 1729 թվականին տեղի է ունեցել մեծ համաճարակ, մինչդեռ ես գիտեմ, որ այդ համաճարակը տեղի է ունեցել 1728 թվականին։ Նույնպես Ձեր տարեգրության մեջ նշված է, որ 1728 թվականին տեղի է ունեցել մեծ հրդեհ, մինչդեռ ես գիտեմ, որ այդ հրդեհը տեղի է ունեցել 1727 թվականին։ Նույնպես Ձեր տարեգրության մեջ նշված է, որ 1727 թվականին տեղի է ունեցել մեծ երկրաշարժ, մինչդեռ ես գիտեմ, որ այդ երկրաշարժը տեղի է ունեցել 1726 թվականին։ Նույնպես Ձեր տարեգրության մեջ նշված է, որ 1726 թվականին տեղի է ունեցել մեծ հրդեհ, մինչդեռ ես գիտեմ, որ այդ հրդեհը տեղի է ունեցել 1725 թվականին։ Նույնպես Ձեր տարեգրության մեջ նշված է, որ 1725 թվականին տեղի է ունեցել մեծ երաշտություն, մինչդեռ ես գիտեմ, որ այդ երաշտությունը տեղի է ունեցել 1724 թվականին։ Նույնպես Ձեր տարեգրության մեջ նշված է, որ 1724 թվականին տեղի է ունեցել մեծ սով, մինչդեռ ես գիտեմ, որ այդ սովը տեղի է ունեցել 1723 թվականին։ Նույնպես Ձեր տարեգրության մեջ նշված է, որ 1723 թվականին տեղի է ունեցել մեծ ջրհեղեղ, մինչդեռ ես գիտեմ, որ այդ ջրհեղեղը տեղի է ունեցել 1722 թվականին։ Նույնպես Ձեր տարեգրության մեջ նշված է, որ 1722 թվականին տեղի է ունեցել մեծ համաճարակ, մինչդեռ ես գիտեմ, որ այդ համաճարակը տեղի է ունեցել 1721 թվականին։ Նույնպես Ձեր տարեգրության մեջ նշված է, որ 1721 թվականին տեղի է ունեցել մեծ հրդեհ, մինչդեռ ես գիտեմ, որ այդ հրդեհը տեղի է ունեցել 1720 թվականին։

Ես կարծում եմ, որ ձեր տարեգրության մեջ նշված բոլոր դեպքերը տեղի են ունեցել ոչ թե նշված տարիներին, այլ նրանցից մեկ տարի առաջ։

լիացի և ամերիկացի միսիոնարներին մեկուսի տեղեր չմնալ ուր քիչ պաշտպանութիւն կը գտնեն՝ իրենց ապահովութեան մասին մեծ երկիւղներ կղզայուին։

Գերմանիայի վիլհելմ կայսրի դրացակալները, Թիւրքիան Գերմանիայի հետ միասին պատերազմել տալու համար իրենց յուսահատական ջանքերուն մէջ, լուր տարածեր են նաև թէ վիլհելմ կայսրը իսլամական կրօնն ընդունած է և թէ խաչին դէմ մահիկի ըրած սրբազան պատերազմին մէջ բոլոր մահմէտականներն իրեն հետ միացած տեսնել կը փափաքի։ »

ԹԻՒՐՔԻԱ ԵՒ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Թիւրք մարտանաւերի դործած տարօրինակ յարձակման նկատմամբ, որի մասին դրուած է այս թուի նախորդ ածին մէջ, հետզհետէ եկած նաև են հետեւեալ հեռագիրները.

Լոնտոն, 31 հոկտ.

Օսէտաէն Լոյտին եկած հեռագրի մը համեմատ, Թիւրք Թօրփիլհամլաններըը որոնք ձեռսեցին ֆրանսական «փորթիւկալ» չոգենաւին, ռումբաձգէն առաջ մուած էին Օսէտայի նաւահանգիստը։

Ռուսական նաւը որ նաւահանգըստի մուտքին մէջ ընկղմեցին, «Տօնէյց» թնդանօթակիրն է։ Այդ չոգենաւի նաւաստիներէ մէկ մասը խեղդուեցաւ։ «Փորթիւկալ»ի նաւաստիներէն երկուքը սպաննուեցան։

«Փորթիւկալ»էն և «Տօնէյց»էն զատ ռուսական 3 չոգենաւներ ալ ռումբեր է ձգատեր են եղեր։ Ազատարարներուն խմբէն մի քանի նաւաղներ սպաննուած են, մի քանի ռումբեր ինկած են Օսէտայի չրջակայքին մէջ ուր մի քանի քաղաքացիներ սպաննուած են։

Պօրտօ, 31 հոկտ.

Թիւրքիոյ դեսպանին, որ երկու օրէ ի վեր Պիարից կը գտնուէր, չուտով Պօրտօ դալուն կը սպասուի։

Փարիզ, 31 հոկտ.

«Լը-քօտը փարի» օրաթերթը խօսելով Թիւրքերի յարձակման վրայ Սև Ծովին մէջ, կըսէ որ Թիւրքերը պէտք չէ որ անտես ընեն այն ծանր հետեւանքները որ իրենց դրօշակի հովանիին տակ եղած յարձակում մը կրնայ ունենալ իրենց համար։ Եթէ կրնան դեռ իրենց անկախութիւնը յարդել տալ Գերմանիային և ոչ՝ պատասխանատուութիւններէն հրաժարիլ, մէկ ճանապայ միայն կայ իրենց համար. այն է դերմանացի զօրքերի և սպաներու մեկնումը պահանջել։

Պօրտօ, 31 հոկտ.

Ռուս կառավարութիւնը՝ Սև Ծովի մէջ Օսէտայի, Թէոդոսիայի և Նովորոսիյսկի դէմ հինդշաբթի օր կատարուած երրեակ յարձակման վրայ տեղեկութիւն ստացած չէ, հրամայեց Կ.պոլսի իր դեսպանին որ անմիջապէս ցաւի արտայայտութիւն և նեղրոլութեան խնդրանք պահանջէ Թիւրք կառավարութենէն և իրեն առաջին դոհացում՝ օսմանեան յամագային և ծովային զօրաբանակներուն մէջ գործածուող բոլոր դերմանացի սպաներուն ճանրուիլը։ Եթէ այդ դոհացումներ չտրուին, ռուսական դեսպանը իր անցագրեր պիտի պահանջէ։ Կ.պոլսի ֆրանսական և անգլիական դեսպաններն ալ այժ պիտի տան ռուսական դեսպանի այդ դիմումին։

— Օսմանեան դեսպան Րիֆաթ փաշա անցած չաբաթ երեկոյ ուշ ատեն Պիարիցէն հասեր է Պորտօ և անմիջապէս դնացեր է տեսնել արտաքին գործերի նախարարը Տ. Տէլքասէն։

— Կ.պոլսէն հեռագրուած է ամերիկեան թերթերի թէ Ձավիտ պէյ յայտարարեր է ֆրանսական դեսպանին թէ Թիւրք նաւերին Սև Ծովին մէջ յարձակումը առանց Թիւրք կառավարութեան գիտութեան եղած է։

— Անգլիոյ արտաքին գործերի նախարարը երկար պեկոյց մը հրատարակած է որով ցոյց կ տայ թէ Թիւրքիոյ կասկածելի դիրքին պատճառով հարկադրուած է զգուշութիւններ դործադրել։

— Նոյեմբեր 1ի հեռագիրները կըսեն թէ ռուսական, անգլիական և ֆրանսական դեսպանները մեկնեցան Կ.պոլսէն։

ՊԸՔՈԹԸՆ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐԻՆ ՎՐԱՅ ՄԱՀԱՓՈՐՁ

Պալքանեան դօմիդէի նախագահ Տ. Նօել Պըքոթըն որ իր կրասեր եղբօր վերապատուելի Հէրպերտ Պըքոթընի հետ վերջերս Պուլկարիա այցելած և այնտեղ պուլկար քաղաքական գանազան կուսակցութիւններուն հետ տեսակցութիւններ ունեցած էր, Պուքրէշի մէջ հոկտ. 15ին մահափորձի մը ենթարկուեր է Թիւրքի մը կողմէն։

Պըքոթընն եղբայրները, երբ պուլկար կուսակցապետ կէչոֆի որդիին ընկերակցութեամբ, ինքնաշարժ կառքով մը կերթային ներկայ դանուելու հանդուցեալ Գարոլ Թագաւորի յուղարկաւորութեան հանդէսին, երբ տասարդ Թիւրք մը, Հասան Թահսին էֆէնտի անուն որ կըսուի թէ Կ.պոլսի «Թասֆիրի էֆքեար» օրաթերթի թղթակիցն է, կառքին մօտենալով տարճանակի չորս հարուած արձակեր է. Պըքոթընն եղբայրներն անզրանիկը Նօել թեթեւապէս վիրաւորուեր է գլխէն, իսկ կրտսերը վիրապատ. Հէրպերտ ծանրապէս վիրաւորուած է կրծքէն. Տ. կէչոֆ անվտանգ մնացեր է, դնդակը ծածկած լինելով միայն գլխարկը։ Պըքոթընն եղբայրներն կեանքը վտանգէ դերծ կը համարուի։ Ոճրագործը ձերբակալուած է։ Կ.պոլսի «Թասֆիրի էֆքեար» թերթը թէև կը հերքէ ոճրագործին իր թղթակիցը լինելը, բայց կարդարացունէ այդ ոճրագործութիւնը իբրև Թիւրք հայրենասիրական գործ մը դրուատելով։

Պուլկարիոյ և Ռումանիոյ բոլոր թերթերն ու կուսակցութիւնները կը պարսաւեն այս ոճրափորձը. շատեր իրենց ցաւակցութիւններ յայտնած են Պըքոթընն եղբայրներին և մեզի ալ պարագ կը հասարակ մեր խորին ցաւակցութիւններ միացունել անոնց հրապարակով։

Յայտնի է որ Պըքոթընն եղբայրները Հայաստան ալ այցելած են և յատկապէս գիրք մը հրատարակելով Հայաստանի դառն վիճակը և անոր բարենորոգութիւններուն տեսլողական պէտքը ցոյց տուած և իրենց հայմակրութիւն յայտնած են Հայ ազդին։

ՆՈՐ ՍՏԱՑՈՒԱԾ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ասսեն Կիտուր. **ՄԱՐԴԻՍՏԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԸՏ** ընկերային հարցերու մէջ։ 1914. Տպարան «Կոհակ»ի Կ.պոլիս։ Գին 4 դրչ.։

***

Կանոնագիր Հայ Ընթերցասիրաց Միութեան Բարերդի (Հիմնուած 1908ին)։ Տըպագրի. Յ. Ասատուրեան և որդիք. Կ. պոլիս. 1914։

***

THE STAR OF BETHLEHEM. Irregular-periodical paper by Manoug H. Kotchounian: 1 year: September 1914, N° 1. Price 20 paras. Imprimerie Manoug H. Kotchounian. Tchakmakdjelar, Kutchuk Yenikhan No. 9. Constantinople.

***

L'Imminence d'une Conflagration Européenne. GARDE A VOU ! FRANÇAIS ! Echo venant d'Alsace, par un ancien combattant de 1870–1871. Prix 25 centimes. 1912. Marseille. Imprimerie du Midi M. Schickler· 19, rue de la Grande-Armée.

(1912ին հրատարակուած և 48 երեսներէ բաղկացած այս գրքոյկը՝ կարծես մարդարէական ոգիով գրուած մ'է որ ճշդութեամբ կը պատկերացունէ Եւրոպան այսօր ունեցած վիճակը, իր դիւանագիտական ենթադրութիւններ իրականացած լինելով։ Այս հետաքրքրաշարժ գրքոյկը կարելի է առանել տպագրիչ-հրատարակիչէն որ հասոյթը յատկացուցած է վիրաւորեալ զինուորների օգտին)

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Բնիկ Պէշիկթաշցի, Սարդիս Պիւպիւլեան անուն 20ամեայ պատանին ներկայ եւրոպական պատերազմին սկիզբները Եգիպտոսէն Մարսէյլ անցած և յետոյ անյայտ մնացած ըլլալով, կը խնդրուի, յանուն մարդասիրութեան, զինքը ճանչցողներէն, իր մասին տեղեկութիւն տալ հետեւեալ հասցէին. Կ.պոլիս. Պէշիկթաշ. Ասարենան Ախմէտ, Տիկին Ազաւնի Պիւլիւլեան։

ԾԱԽՈՒՑ ԳԻՐՔԵՐ

Արմենիան խմբագրատան մէջ ծախու կը գտնուին, է մէջի այլոց, և հետեւեալ գիրքերը, որոնց արժէքները նշանակուած են իրենց առջեւ։

Մարսէյլէն դուրս ղրկելու ճանապարհածախքը գնողին վրայ է. ուստի հաշուի դիւրութեան համար կը նշանակենք թէ Մարսէյլի մէջ ծախուելու դիները և թէ փոստով ուրիշ քաղաք ղրկուելու դիները։ (Այս վերջինները փակագիծի մէջ դրուածներն են ։) Արժէքը կանխիկ չստացուած գիրք չղրկուիր ։ Արձանագրուած (recommandé-registered) ծրարով ստանալ ուզողները պէտք է 25 սանթիմ աւելի ղրկեն իւրաքանչիւր ծրարի համար որ 2 քիլօէն աւելի պէտք չէ կշռէ ։

—

Առաջեաց բառարան հայկազեան լեզուի. Բ. տպագր. վենետիկ։ 10 ֆր. և 40 սանթմ. (Մարսէյլէն դուրս ղրկուելու համար ճանապարհածախքով միասին՝ 10 ֆր. և 80 սանթմ.)։

Նոյն լաթակազմ 12 ֆր. (ճանապարհածախքով՝ 12 ֆր. և 40 սանթմ.)։

Տարեցք հնախոսական արուեստի (երկասիրութիւն Հ. Ս. Վ. Գանթարեան) 1 ֆր. և 80 սանթմ. (ճանապարհածախքով 2 ֆր. և 10 սանթմ.)։

(Հ. Ս. Երեմեան). Ազգային դիւթեր. գրական Հայեր. Տպագր. 1913. Ս. Հարք Գ. Ազգեան, Մ. Մամուրեան, Հ. Աբէղեան Բագրատունի, Արեգին եպ. Սրուանձտեանց, Խրիմեան Հայրիկ, Խ. Մխիթարեան, Ռ. Պէրպէրեան, Գեր. Եղ. Հիւսմիւզեան, Սեդրակ Տէր Սարգսեանց). 2 ֆր. և 40 սանթմ. (ֆ. 2. 80)։

Նոյն Բ հարք Մեսրոպ-Մաշտոց, Հայ աշուղներ, միջնադարեան գրականութիւն, Ց. Ճանիկեան, հոգեշունչ գրուածներ, Նարպէյ, Ա. Հայկունի, Տիկին Մ. Օվսճեան, Տերոյենց, Ց. Պարոնեան. 2 ֆր. 40 (ֆ. 2,80)։

Նոյն Գ հարք Տ. Գաբրիէլ Պատկանեան, Հ. Գ. Ալիշան, Խաչատուր Աբովեան, Թովմաս Թէրզեան։ 2,40 (ֆ. 2,80)։

Ն յն Գ հարք Եշխ Տէմիրճիպաշեան. — Ա. Բիւրատ Ա. Բիւրատեան. — Նահապետ Ռուսինեան. — Պետրոս Դուրեան). 2 ֆր. 40 (ֆ. 2,80)

Նոյն Ե հարք (Գրիգոր Օտեան. — Մեկնբանիչ Պէշիկթաշլեան. — Ծերենց Յովսէփ Շիշմանեան. — Սրապիոն Հէքիմեան։ 2,40 (2,80։

Հայ միտք (Աշուանի հայ գրագէտների նշանաւոր խօսքերէն կազմուած հատաքաղ մը ։ Երկասիրութիւն Հ. Ս. Երեմեանի 2 ֆր. և 60. (ֆ. 3, 20).

Սաթենիկ (Հ. Ս. Երեմեան). ողբերգութիւն։ 1 ֆր. և 10 (ֆ. 1,20 ։

Տարիապը. (Հ. Ս. Երեմեան). Ազգային վէպ։ 1 ֆր. և 20 (ֆ. 1, 30 .)

Սահդսխատ (Թ. Թէրզեան). ողբերգութիւն, 65 սանթմ. (ֆ. 75 սանթմ. ։

(Ալիշան.) Աշխարհագրութիւն Հայաստանի պատկերազարդ կամ Տեղագիր Հայոց Մեծաց. 4 ֆր. 25 (ֆ. 4,50 ։

Պատմութիւն Հայոց (Թէրզիմանեան) 6րդ տպագր. 1880։ վենետիկ։ 1 ֆր. 20 (ֆ. 1,40։)

Նոյն համառօտ և պատկերազարդ. 1901 վենետիկ։ 70 սանթմ. (90 սանթմ.)։

Ընտիր Հայկազունք պատկերազարդ. Գ. տպագր. 2 ֆ. և 50 սանթմ. (3 ֆր.)

ՏՆՕՐԷՆ—ԽՄԲԱԳԻՐ
Մ ՓՈՓՈՒԼԱՃԵԱՆ
ՄԱՐՍԷՅԼ

Հայերէն Տպարան Մ. Փոփուլաճեան
Le Gérant ; François CARRIERE.
Marseille. — Imprimerie du Midi